

Попова І.С.

УДК 811.161.2'367

**ПОЗАСИСТЕМНИЙ СИНТАКСИЧНИЙ ЗВ'ЯЗОК
(ПЕРЕОРІЄНТАЦІЯ, ЮКСТАПОЗИЦІЙНИЙ ЗВ'ЯЗОК, ДЕФОРМАЦІЯ)**

Анотація. Стаття присвячена дослідженню особливостей позасистемного синтаксичного зв'язку, пов'язаного з недетермінованістю характеру синтаксичної залежності компонентів мовленнєвого ланцюга. Описано такі його вияви: переорієнтацію, за якої напрямок залежності одного компонента синтагми від іншого визначає контекст; юкстапозиційний зв'язок, коли формально не виражені лексико-граматичні відношення між компонентами фразеологізованих конструкцій; деформацію з її змінними відношеннями між визначуваним і визначальним.

Ключові слова: позасистемний синтаксичний зв'язок, переорієнтація, юкстапозиційний зв'язок, деформація.

Аннотация. Статья посвящена исследованию особенностей внесистемной синтаксической связи, обусловленной недетерминированностью характера синтаксической зависимости компонентов речевой цепи. Описаны такие ее проявления: переориентация, при которой направление зависимости одного компонента синтагмы от другого определяет контекст; юкстапозиционная связь, когда формально не выражены лексико-грамматические отношения между компонентами фразеологизованных конструкций; деформация с ее переменными отношениями между определяемым и определяющим.

Ключевые слова: внесистемная синтаксическая связь, переориентация, юкстапозиционная связь, деформация.

Summary. The article explores the characteristics of one of the most common and widespread kinds of out-of-system syntactic link due to the nature of syntactic dependence non-determination components of speech chain, when between the components of some construction can not establish a predicate or coordinative nor subordinative relations. Reorientation, yukstaposition link and deformation are also described. For example, reorientation, depending on the direction in which one component from another syntagma sets the context; yukstaposition link when not formally expressed lexical and grammatical relations between components of phraseological structures; deformation with its variable relations between the determined and decisive.

Key words: out-of-system syntactic link, reorientation, yukstaposition link, deformation.

Синтаксичний зв'язок «... становить одне з вихідних і фундаментальних понять синтаксису» [2, с. 17]. Вияви синтаксичного зв'язку як граматичної категорії потребують не лише особливої уваги до різних сторін репрезентації цієї надскладної категорії, а й певною мірою скрупульозності, навіть педантизму в її трактуванні, в її осмисленні як конструктивного компонента висловлення. Останнє постає особливо важливим, тому що певна послідовність слів може бути сприйнята як висловлення (а отже, кваліфікована як певна синтаксична одиниця) лише в тому разі, якщо вона впорядкована граматично, тобто коли утворює синтаксично зв'язану побудову, об'єднану формально чи семантично якимись відношеннями. Окрім того, і витлумачити зміст усієї побудови можемо, так чи інакше пов'язавши між собою слова, що входять до неї. У цьому разі характер зв'язків, а не сума лексичних значень цих слів виявляється здебільшого вирішальним фактором змістового боку комунікації, і що більше лексем залучаємо для побудови деякого мовленнєвого ланцюга, то більше маємо по-різному змістово маркованих синтаксичних конструкцій з тим самим лексичним їхнім наповненням. Так, у мовленнєвих ланцюгах з одного слова на зразок *Вечоріє; Смачного* конструктивних варіантів немає, але вже в мовленнєвих ланцюгах із двох словоформ вони можуть постати. Наприклад: *книги для читання й для читання книги; книга життя й життя книги* тощо. Десяток же лексем, навіть якщо їх не добирати з певною цільовою настановою, може дати змогу сконструювати сотні різних за їхнім загальним змістом комунікативних одиниць. Ось, наприклад, вісім слів одного семантичного поля: *бути, питання, ставити, на, не, лекція, професор, я*. Із цих слів легко можуть бути побудовані найрізноманітніші за змістом висловлення, зокрема:

На лекціях я не буду ставити професорові питання.

Професор не буде ставити мені питання на лекціях.

Питання буде поставлене нам на лекціях не професором.

Питання, поставлені нам професором, були не на лекціях та ін.

Отже, лише маркування синтаксичних відношень між словами в певному мовленнєвому ланцюзі уможливить його сприйняття як деякого висловлення. Це є змістовий аспект проблеми синтаксичного зв'язку.

Не менш онтологічно значущим постає й метамовний аспект синтаксичного зв'язку як конструктивного компонента мовлення, бо з ним об'єктивно пов'язано сприйняття й трактування певного словесного комплексу як синтаксичного явища, що належить до відповідного рівня структури мови. Лише синтаксично впорядковану й лінгвістично осмислену послідовність слів можемо кваліфікувати як певну синтаксичну одиницю, до того ж незалежно, у термінах якої конкретно системи синтаксичних одиниць і відповідно до якої саме процедури аналізуємо й описуємо будову того чи того мовленнєвого ланцюга. Окрім того, власне лексичне значення слів у цьому разі постає ще менш істотним чинником, менш значущим його параметром, особливо в конструктивних утвореннях докомунікативного рівня. Так, разом зі штучними побудовами на зразок *глокая куздра*, що прямо й декларують як штучні, або з різними метафорами (*блакитна мрія, залізний характер, оксамитовий голос*), як повноправні синтаксичні одиниці, і зокрема словосполучення, будуть кваліфіковані й абсолютно безглузді з огляду на елементарну логіку конструкції *круглий квадрат, коричнева хода, шматочок посмішки, з'їсти дружбу* тощо. З такими конструкціями можна навіть побудувати й цілком респектабельні фрази, як-от: *З'їсти дружбу не можна*. Ними можна оперувати й

безпосередньо як словосполученнями, не виходячи за межі метамови й заявляючи: «У словосполученнях *коричнева хода* й *шматочок посмішки* невдалі, на нашу думку, визначальні їхні компоненти», – і в такий спосіб називаючи наведені послідовності слів саме словосполученнями. У таких комунікативних ситуаціях наявна певна суперечність між семантикою й синтаксисом, що розв'язується на користь синтаксису.

Стає очевидним, що для осмислення деякої послідовності слів як мовленнєвого ланцюга українською мовою й кваліфікації цього ланцюга як деякої синтаксичної одиниці потрібна достатня конструктивна зв'язаність її словоформ. А оскільки конструктивність деякого словесного утворення є наслідком реалізації між його компонентами синтаксичних зв'язків як певних семантико-граматичних відношень всередині мовленнєвого ланцюга, сам цей синтаксичний зв'язок уже як категорійне явище об'єктивно являє собою конструктивний компонент мовленнєвого ланцюга, є одним з найважливіших параметрів будь-якого зв'язного й осмисленого висловлення. Названі аспекти (змістовий і метамовний) вияву синтаксичного зв'язку і його ролі як конструктивного компонента мовлення уможливають його дефініювання як таких семантико-граматичних відношень між компонентами мовленнєвого ланцюга, на основі яких він лінгвістично може бути осмислений і кваліфікований як певна синтаксична одиниця [15, с. 207].

На сьогодні мовознавці, які досліджують особливості граматичного ладу будь-якої мови, зокрема й української, відзначають, що у вченні про синтаксичні зв'язки залишається немало білих плям, своєрідних парадоксів, що стосуються його дефініювання, розкриття його лінгвістичної сутності, а також засобів вираження зв'язку як інтегрувального параметра його суті, невідповідності обсягу поняття «синтаксичний зв'язок» термінологічному забезпеченню цього поняття та його аналогів тощо.

Проблемним поки що є і питання про типологію синтаксичних зв'язків, хоч відповідні спроби описати типи синтаксичних зв'язків й були, щоправда, супроводжували вони зазвичай виконання якихось інших завдань, пов'язаних, здебільшого, як, наприклад, у І. Р. Вихованця [2], Н. В. Гуйванюк [4], А. П. Загнітка [6], Н. Л. Іваницької [7], М. У. Каранської [9], К. Ф. Шульжука [24] та інших лінгвістів, з описом тих чи тих аспектів синтаксичного ладу української мови загалом.

У практиці наших досліджень власне типології синтаксичних зв'язків сучасної української мови ми послуговуємося термінами **системний** і **позасистемний (надсистемний, несистемний, нестандартний)** синтаксичний зв'язок, спираючись на те, що мовленнєва реалізація цієї синтаксичної категорії може мати системний, традиційний характер (сурядний, підрядний та предикативний зв'язки з їхніми різновидами), а також може виходити за межі системних відношень, репрезентуючи такі зв'язки, які в традиційному українському синтаксисі описані фрагментарно. Незаперечним є те, що протиставити обидва типи відношень у загальній номенклатурі синтаксичних зв'язків можна лише на основі їхніх параметрів та диференційних ознак [14, с. 45-46].

Як засвідчує практика синтаксичних досліджень, системний синтаксичний зв'язок супроводжує п'ять основних диференційних ознак: детермінованість характеру та напрямку синтаксичної залежності; бінарність конструктивного утворення; ідентичність компонентів синтаксичної фігури як синтаксичних одиниць; конструктивна детермінованість; функційне маркування компонентів синтаксичної фігури [16, с. 20]. У разі, якщо не виявлена хоч би одна з перерахованих ознак, маємо позасистемний синтаксичний зв'язок.

Досить характерним і поширеним виявом позасистемного синтаксичного зв'язку є відсутність у відношеннях між парою компонентів синтаксичної конструкції протиставлення за характером синтаксичної залежності та її напрямку (двобічність, однібічність та відсутність залежності). У такій ситуації немає ні предикативних, ні сурядних, ні підрядних відношень. Щоправда, останні можуть бути наявними, проте в межах такої конструкції неможливо визначити, який компонент якому підпорядковано. Такого типу позасистемний синтаксичний зв'язок маємо в разі **кореляції**, за якої чітко не означена синтаксична домінанта (*студент Васильченко; річка Дніпро*); **приєднання**, коли немає протиставлення за підрядністю/сурядністю (*Хворий видужав, і добре*); **пояснення** з його подвійною синтаксичною орієнтацією як на пояснюване слово, так і на синтаксичну домінанту останнього (*Вищі навчальні заклади нашого міста, зокрема й університет, готують лікарів*); **безсполучниковий зв'язок**, за якого, як і в приєднанні, не протиставлені підрядність і сурядність (*Сім'я міцна – горе плаче*), а також **переорієнтації, юкстапозиційного зв'язку, деформації**, які й стануть предметом детального опису в пропонованій статті.

Досить просто визначити системність або позасистемність синтаксичних відношень, коли характер і напрямок синтаксичної залежності компонентів деякої синтагми визначає той контекст, у якому ця синтагма виконує своє комунікативне завдання. Проте й тут можемо мати не зовсім звичайну, на нашу думку, ситуацію, що потребує доповнення вже наявної термінології, пов'язаної із синтаксичними зв'язками слів.

Візьмімо просте словосполучення *добре працювати*. Поза контекстом його кваліфікують як дієслівне із залежним компонентом – прислівником. Однак це словосполучення в різних комунікативних ситуаціях буде являти собою абсолютні різні конструкції, одна з яких з указаним напрямком синтаксичної залежності (*Він уміє дуже добре працювати*), інша – із протилежним (*Йому тут добре працювати*). І така зміна напрямку зв'язку в разі поєднання предикативного прислівника з інфінітивом трапляється досить часто: *Він навчився легко розмовляти англійською мовою і Йому легко розмовляти англійською мовою. Їй залишилося лише радісно привітати друзів і Їй буде радісно привітати друзів* тощо.

Характер синтаксичної домінанти в наведених синтагмах (*добре співати, легко розмовляти, радісно привітати*) визначають лише в контексті, у якому виявлена предикативна основа відповідного речення. І

якщо предикативний прислівник уходить до цієї основи, він підпорядковує собі інфінітив, що його супроводжує, якщо не входить, то синтаксичною домінантою постає вказана форма дієслова. Наявні, отже, ті самі позасистемні відношення, які позначені терміном **переорієнтація** й визначені як такі, за яких відбувається зміна в деякій синтагмі напрямку підрядного зв'язку, що зумовлює формування нової синтагми, визначуваній компонент якої стає предикативним ядром речення [12, с. 23]. Оскільки, однак, не всі безособово-предикативні прислівники в поєднанні з інфінітивом трансформуються в прислівники означальні й оскільки, з іншого боку, як предикативне ядро речення прислівник може поєднуватися лише з інфінітивом і ні з якою іншою дієслівною формою, ми вважаємо за потрібне дещо уточнити наведене визначення й запропонувати таку дефініцію:

Переорієнтація – це такий тип позасистемного синтаксичного зв'язку, за якого можливою є зміна в деякій синтагмі, утвореній прислівником та інфінітивом, напрямку синтаксичної залежності на рівні конкретних словоформ, зміна, що формує іншу синтагму.

Реалізована чи не реалізована вказана можливість, а якщо реалізована, то в якому напрямку, визначає контекст і комунікативне завдання висловлення.

Юкстапозицію звичайно тлумачать як іншу назву терміна словоскладання [11, с. 383], але вона може бути, на нашу думку, використана й для позначення деяких типів словоз'єднання. Принаймні в «Словнику лінгвістичних термінів» О. С. Ахманової під словоскладання підведені фразеологічні одиниці, утворені з поєднання прийменників (*у зв'язку, з, услід за*) [1, с. 426]. І якщо охопити останнім тлумаченням не лише прийменники, а й конструкції на зразок *одна одній, один одному, рідко хто, рідко де, рідко коли, мало який, мало хто, мало що, мало коли, двадцять дев'ять, двісті двадцять дев'ять* тощо, то потрібно якось кваліфікувати й синтаксичний зв'язок між компонентами таких конструкцій. У цьому разі очевидно, що його не можна тлумачити як один з основних системних зв'язків (сурядний, підрядний, предикативний), тому що він не відповідає першій з п'яти диференційних ознак системності. Такий тип зв'язку ми називаємо юкстапозиційним і визначаємо так:

Юкстапозиційний зв'язок – це формально не виражені семантико-граматичні відношення між компонентами фразеологізованих конструкцій.

Наприклад: *Тепер цією стежкою рідко хто ходить; Він рідко коли говорив без іронії; У все сказане мало хто повірив.*

Найпроблемнішим з позасистемних синтаксичних зв'язків за першим параметром системності є зв'язок, який щодо поєднання числівника з іменником в російськомовних граматичних працях названий **деформацією** й визначений як функційно зумовлена зміна відмінкової форми стрижневого слова деякої конструкції під впливом залежних від нього компонентів [12]. Проблемні в цьому разі не лише напрямки синтаксичної залежності та її характер, а й тип підрядного зв'язку між числівником та іменником, який тлумачать і як керування, і як узгодження, проблемна й доцільність кваліфікації поєднання числівника з іменником як особливого типу словосполучень. Зокрема, Є. В. Кротевич і Н. С. Родзевич [10], Д. І. Ганич й І. С. Олійник [3], О. О. Селіванова [17], І. Р. Вихованець [2], Л. О. Кадомцева [8], І. І. Слинко, Н. В. Гуїванюк і М. Ф. Кобилянська [18] та багато інших українців орієнтуються на класифікацію словосполучень лише відповідно до чотирьох основних функційних розрядів парадигматичних класів слів: субстантива, ад'єктива, дієслова й прислівника, – виділяючи відповідно чотири типи словосполучень: субстантивні, ад'єктивні, дієслівні та прислівникові. Є, однак, і інший підхід до проблеми, за якого словосполучення зі стрижневим словом-числівником кваліфікують як окремий їхній тип зі своїми різновидами. Г. М. Удовиченко, наприклад, виділяє числівникові словосполучення *три супутники, перший у житті* в класі іменних словосполучень [22]. О. С. Мельничук [21, с. 62], а потім і А. П. Загнітко [6, с. 61] формують клас нумеральних словосполучень, а в середині його – словосполучень нумерально-субстантивних, наводячи також, зокрема, ілюстрації: М. Удовиченко, говорять про числівникові словосполучення, наводячи приклад *до п'ятнадцяти кілометрів* [5, с. 167]. Цей самий термін використовує К. Ф. Шульжук, ілюструючи відповідні словосполучення конструкціями *двадцять днів і багато людей* [24, с. 40], а М. Я. Плющ надає перевагу розгорнутішій номінації: словосполучення із числівником у ролі головного слова – і наводить такі приклади: *п'ять книг, сто вистав, двоє з нас, одна третя площі, нуль градусів* [20, с. 317]. Використовують в описі словосполучень, утворених числівником та іменником, також терміни **квантитативні словосполучення** [19, с. 123], **субстантивно-квантитативні** з ілюстрацією *три дні* й **квантитативно-субстантивні** з ілюстрацією *сто без одиниці* [13, с. 26–27].

Ми не випадково супроводжуємо наведені номінанти їхніми авторськими ілюстраціями, які дуже наочно демонструють проблемність синтаксичного зв'язку іменника із числівником. І справді, стрижневим словом числівникових, або нумеральних, словосполучень кваліфікують нерідко лексеми з абсолютно різних парадигматичних класів (частин мови), а отже, і з різними їхніми синтаксичними властивостями, зокрема, і з різними можливостями вступати в ті чи ті семантико-граматичні відношення з іншими лексичними й синтаксичними одиницями. Ось, наприклад, як можна згрупувати ці лексеми:

- один;
- три;
- п'ять, п'ятнадцять, двадцять, сто;
- семеро, двоє;
- перший;
- нуль;
- багато.

Отже, лише на матеріалі наведених ілюстрацій сформовано сім загалом різних за своїми основними граматичними параметрами груп слів, і це незалежно від того, всі чи не всі із цих груп потрібно віднести до розряду власне числівників. Так, числівник *один* має граматичні категорії роду, числа й відмінка й у поєднанні з іменником уподібнює йому свою форму в усіх цих категоріях (*один день, одна хата, одне вікно, одні пустоці, одними пустоцями*). Числівнику *три* властива лише категорія відмінка. У поєднанні з іменником цей числівник потребує від свого партнера по конструкції форми множини, однак у цьому разі узгоджує з ним свою відмінкову форму (*три дні, трьох днів, трьома днями*). Числівники наступної групи потребують від пов'язаного з ними іменника вже іншої відмінкової форми за тієї самої множини (*п'ять днів*), але лише тоді, коли самі вони стоять у називному чи знахідному відмінках. У решті відмінків фактично маємо уподібнення форми числівника формі іменника (*п'ятьма днями, на п'ятьох днях*). Четверта група – це так звані збірні числівники зі своїми граматичними особливостями. Решта груп слів і за своїми морфологічними параметрами, і за своїми синтаксичними функціями прямо співвідносяться із прикметниками, іменниками й прислівниками. Свої особливості є в числівника *два*, а також у дробових, складених та інших, як показала К. Г. Городенська [23, с. 826], числівників. Але в будь-якому разі числівник як кількісна характеристика деякого предмета чи явища – це його ознака, кількісний детермінант того, що рахують, такий, як будь-який інший, зокрема, й предикативний. Тому числівник підпорядковується синтаксично іменнику, як це формально й об'єктивовано в непрямих відмінках (*Я не розстанусь із цими п'ятьма книжками; Я не розстанусь із цими книжками*), а не навпаки, навіть тоді, коли числівник стоїть у називному чи знахідному відмінках (*На столі лежало п'ять книжок; Я купив п'ять книжок*).

В останніх двох прикладах наявне, очевидно, не керування, оскільки за такого підрядного зв'язку форма залежного слова індиферентна до форми головного (*читаю книжку; читали книжку; читаючи книжку*), числівник же свою форму може уподібнювати формі іменника (*п'ять книжок, п'ятьма книжками*), а наявний якийсь інший тип зв'язку, зв'язку особливого, який названий деформацією і якому може відповідати така дефініція:

Деформація – це такий позасистемний синтаксичний зв'язок, за якого наявна функційно зумовлена зміна граматичної форми стрижневого слова деякої конструкції під впливом залежних від нього компонентів.

Отже, стрижневим словом у конструкціях *п'ять книжок, двадцять днів, сто сторінок* тощо потрібно вважати іменник, у якого в ситуаціях, коли ця конструкція виконує функцію підмета чи прямого додатка, деформована його відмінкова форма. Причини такої деформації мають історичний характер і для носіїв сучасної української мови неістотні.

Деформація наявна і в разі зміни форми знахідного відмінка на форму родового в прямого додатка із заперечною часткою (*Я читав цю книжку і Я не читав цієї книжки*), хоч залежне у зв'язку із цим слово, частка *не*, має до відповідного додатка лише непрямий стосунок.

Отже, переорієнтація, за якої напрямок залежності одного компонента синтагми від іншого визначає контекст (*Добре жити*), юкстапозиційний зв'язок, коли формально не виражені лексико-граматичні відношення між компонентами фразеологізованих конструкцій (*Йому мало хто довіряє*), деформація з її змінними компонентами між визначуваним і визначальним (*п'ять книжок; п'ятьма книжками*) є характерними й поширеними виявами позасистемного синтаксичного зв'язку за характером та напрямком синтаксичної залежності компонентів мовленнєвого ланцюга.

Джерела та література:

1. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов / О. С. Ахманова. – М. : Сов. энцикл., 1966. – 608 с.
2. Вихованець І. Р. Граматика української мови. Синтаксис: підручник / І. Р. Вихованець. – К. : Либідь, 1993. – 368 с.
3. Ганич Д. І. Словник лінгвістичних термінів / Д. І. Ганич, І. С. Олійник. – К. : Вища шк., 1985. – 360 с.
4. Гуйванюк Н. В. Формально-синтаксичні співвідношення в системі синтаксичних одиниць / Н. В. Гуйванюк. – Чернівці : Рута, 1999. – 336 с.
5. Єрмоленко С. Я. Українська мова: короткий словник лінгвістичних термінів / С. Я. Єрмоленко, С. П. Бибик, О. Г. Тодор / за ред. С. Я. Єрмоленко. – К. : Либідь, 2001. – 224 с.
6. Загнітко А. П. Теоретична граматики української мови. Синтаксис / А. П. Загнітко. – Донецьк : ДонНУ, 2001. – 662 с.
7. Іваницька Н. Л. Теоретичний синтаксис української мови (формально-граматична структура простого речення; члени речення): навчальний посібник / Н. Л. Іваницька. – Вінниця, 2002. – Ч. 1. – 30 с.
8. Кадомцева Л. О. Українська мова: Синтаксис простого речення / Л. О. Кадомцева. – К. : Вища шк., 1985. – 128 с.
9. Каранська М. У. Синтаксис сучасної української літературної мови / М. У. Каранська. – К. : Либідь, 1995. – 312 с.
10. Кротевич Є. В. Словник лінгвістичних термінів / Є. В. Кротевич, Н. С. Родзевич. – К. : Вид-во АН УРСР, 1957. – 236 с.
11. Мала філологічна енциклопедія / уклали: О. І. Скопненко, Т. В. Цимбалюк. – К. : Довіра, 2007. – 478 с.
12. Меньшиков И. И. Нестандартные синтаксические связи в современном русском языке / И. И. Меньшиков, И. И. Турута. – Днепропетровск : РИО ДГУ, 1997. – 36 с.

13. Меншиков І. І. Структура словосполучення в сучасній українській літературній мові / І. І. Меншиков, І. С. Попова. – Дніпропетровськ : РВВ ДДУ, 2000. – 36 с.
14. Меншиков І. І. Синтаксичні зв'язки слів у сучасній українській літературній мові / І. І. Меншиков, І. С. Попова. – Дніпропетровськ : РВВ ДДУ, 2001. – 90 с.
15. Попова І. С. Фундаментальні категорії метамови українського синтаксису (одиниця, зв'язок, модель): монографія / І. С. Попова. – Дніпропетровськ : Вид-во ДДУ, 2009. – 432 с.
16. Попова І. С. Фундаментальні категорії синтаксису української мови у формально-граматичному та метамовному аспекті: автореф. на здобуття наук. ступеня доктора філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова» / І. С. Попова. – Чернівці, 2012. – 40 с.
17. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля – К, 2006. – 716 с.
18. Слинко І. І. Синтаксис сучасної української мови. Проблемні питання / І. І. Слинко, Н. В. Гуйванюк, М. В. Кобилянська. – К. : Вища шк., 1994. – 670 с.
19. Столярова Л. П. Базовий словарь лингвистических терминов / Л. П. Столярова, Т. С. Пристайко, Л. П. Попко. – К. : Изд-во Гос. академии руководящих кадров культуры и искусств, 2003. – 192 с.
20. Сучасна українська літературна мова / за ред. М. Я. Плющ. – К. : Вища шк., 2006. – 432 с.
21. Сучасна українська літературна мова. Синтаксис / за ред. І. К. Білодіда. – К. : Наук. думка, 1972. – 516 с.
22. Удовиченко Г. М. Словосполучення у сучасній українській літературній мові / Г. М. Удовиченко. – К. : Наук. думка, 1968. – 228 с.
23. Українська мова. Енциклопедія / За ред. В. М. Русанівського, О. О. Тараненка. – К. : Укр. енцикл., 2007. – 856 с.
24. Шульжук К. Ф. Синтаксис української мови: підручник / К. Ф. Шульжук. – К. : Академія, 2004. – 408 с.

Афанасьєва С.И.

УДК 81'271+008

КОНЦЕПТ «ДОМ» В ЛИРИКЕ А. АХМАТОВОЙ И Л. АЛЕКСЕЕВОЙ-ДЕВЕЛЬ: КРЫМСКИЙ ДИСКУРС

***Анотація.** В даній статті затрагується проблема дома та бездомія в лириці поета метрополіи Анни Андреевны Ахматовой та російської поетеси, перекладачки першої хвилі еміграції Лідії Алексеевой, живих та творивших в епоху історических потрясеній, соціальних катастроф, революцій та війн. Інтерес представляє сопоставлення індивідуально-авторського розуміння Дома, обумовленого як поетическим, так внетекстовими факторами: знаходження на чужбині у Л. Алексеевой та «внутрення» еміграція у А.Ахматовой.*

***Ключевые слова:** концепт «дом», кримський дискурс, А. Ахматова, Л. Алексеева-Девель.*

***Анотация.** У даній статті порушується проблема дому та бездом'я в ліриці поета метрополіи Анни Андріївни Ахматовой та російської поетеси, перекладачки першої хвилі еміграції Лідії Алексеевой, які жили та творили в епоху історических потрясеній, соціальних катастроф, революцій та війн. Інтерес представляє зіставлення індивідуально-авторського розуміння Дому, обумовленого як поетическим, так позатекстовими факторами: знаходження на чужині у Л. Алексеевой та «внутрішня» еміграція у А.Ахматовой.*

***Ключові слова:** концепт «дім», кримський дискурс, А. Ахматова, Л. Алексеева-Девель.*

***Summary.** The article is dedicated to a problem of home and homelessness in the lyrics of the metropolitan poet Anna Akhmatova and russian poetess, translator of the first wave of Russian emigration Lidia Alekseyeva, which lived and worked in the era of historical upheavals and social disasters.*

Despite the difference of talent and personal destinies there are some transpersonal and simultaneously intrapersonal dominants in their literary experience, which determine the similarity of poetic systems and sharper demonstrate individualization of each one. A concept of "home" without a doubt can be attributed to such dominants. As a core element in the conceptual apparatus of human mind the concept of "home" in the lyrics of two poetesses, which are historically and geographically separated relatives, actualizes both generalized national and individual author's comprehension of Home due both to the poetic and extra-textual factors. They are living in foreign lands by L. Alekseyeva and internal emigration of Anna Akhmatova. Separation from the motherland, nostalgia of L. Alekseyeva and unfair accusations, pressure from the authorities to A. Akhmatova enhanced the author's comprehension of home not only as a house but also as a spiritual meaning. Investigation of this concept makes it possible to compare and find points of contact of those who remained in the homeland and who was deprived of it.

The study of «Crimean pages» in the lyrics of the poetesses allows us to speak about the general perception of Crimea as a home, a sacred place, «locus of experience of intimate feelings».

***Key words:** concept of "home", the Crimean discourse, Anna Akhmatova, L. Alexeeva-Devel.*

Женская поэзия в XX веке, в эпоху исторических потрясений, социальных катастроф, революций и войн, многогранна и многоаспектна. Тем интереснее сопоставить и найти точки соприкосновения тех, кто оставался с Родиной и был ее лишен – поэт метрополіи Анни Андреевны Ахматовой и російської поетеси, перекладачки першої хвилі еміграції Лідії Алексеевны Алексеевой (настоящая фамилия Іванникова, урожденная Девель). И если творчество Анни Ахматовой нашло отражение в литературоведческих работах российских и зарубежных ученых, литературной критике русского зарубежья (Т.В. Бердникова (Саратов,